

'Een tijdschrift voor 'Vaderlandsche Jonge Juffers': de gestrande poging van Betje Wolff en Aagje Deken om een vrouwentijdschrift op te richten

LOTTE JENSEN

De geschiedenis van het Nederlandse vrouwentijdschrift kent evenzo veel successen als mislukkingen. Tot de succesvolle bladen behoren *Penélopé* (1821-1835), *Aglaja* (1848-1864), *De Bazar* (1857-1900?), *De Gracieuse* (1864-1936), *Libelle* (opgericht in 1934) en *Margriet* (opgericht in 1938). Andere bladen kwamen niet verder dan enkele nummers of haalden zelfs nooit de drukpersen. Een voorbeeld uit deze categorie is *De Kampioen der Vrouwen. Een tijdschrift voor de schoone sekse* (1846), waarvan slechts een aankondiging bewaard is gebleven. De Amsterdamse uitgever J.M.E. Meijer blies de uitgave af, omdat het aantal intekenaars niet voldeed aan de verwachtingen van de (anonieme) redactie.¹ Ook alle tot nu toe getraceerde achttiende-eeuwse vrouwentijdschriften – in totaal acht stuks, waarvan er één nooit in druk verscheen – zouden onder het kopje 'mislukte tijdschriften' geschaard kunnen worden, omdat ze geen van alle een lange levensduur hebben gekend. Het waren althans geen 'périodiques durables', een term die in het *Dictionnaire des Journaux 1600-1789* wordt gebruikt om kortlopende bladen te onderscheiden van tijdschriften 'qui ont paru pendant plus d'une année'.² Maar een positievere kwalificatie is uiteraard ook mogelijk: de achttiende-eeuwse vrouwenbladen waren de eerste manifestaties van een type tijdschrift dat gaandeweg de markt zou veroveren en dat vandaag de dag niet meer weg te denken is uit de schappen van de kiosken.

In deze bijdrage staat een tijdschrift uit die beginfase centraal. In 1786 schreven Betje Wolff en Aagje Deken een inleiding en het begin van

een eerste aflevering van een tijdschrift voor 'Vaderlandsche Jonge Juffers'. Het veelbelovende project ging uiteindelijk niet door; er rolde nooit een nummer van de persen. Het in totaal negentien pagina's tellende manuscript, dat thans wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek Leiden, wordt vermeld door P.J. Buijnsters in zijn *Bibliografie der geschriften van en over Betje Wolff en Aagje Deken* (Utrecht 1979, nr.533) en in zijn biografie van beide schrijfsters.³ De inleiding van het manuscript, die vijf bladzijden beslaat en hier voor het eerst wordt uitgegeven, is een zeer interessant pers- en literatuurhistorisch document. Het is een geschrift van twee schrijfsters die zich bewust op een vrouwelijk publiek richtten. Ze streefden naar een actieve participatie van hun lezeressen en probeerden zo een specifiek vrouwelijke lees- en schrijfgemeenschap tot stand te brengen. Bovendien lieten ze zich inspireren door een beroemde collega-schrijfster uit het buitenland en daarmee vormt de inhoud van dit document een van de vele bewijzen dat (internationale) contacten met schrijvende seksegenoten veelal een belangrijke rol speelden voor vrouwelijke auteurs in de vroegmoderne tijd, zeker als zij deel uitmaakten van een kleine taalgemeenschap.⁴

De onderneming van Wolff en Deken mislukte weliswaar, maar deze had alle potentie om een kassucces te worden: de schrijfsters waren populair geworden dankzij hun briefromans *Sara Burgerhart* (1782) en *Willem Leevend* (1784-1785), ze hadden reeds een uitgever gevonden én ze kozen ervoor een buitenlands tijdschrift te imiteren dat uiterst succesvol was geweest: *Pomona für Teutschlands Töchter* (1783-1784) van de schrijfster Sophie von la Roche (1730-1807). Het was in de achttiende eeuw niet ongebruikelijk om succesvolle buitenlandse bladen na te volgen en Wolff en Deken leken hiermee dus een goede strategie te volgen.⁵ Enkele vooraanstaande personen uit Den Haag, vooral vrouwen, hadden hen verzocht een vertaling te maken. Wolff en Deken vonden het een goed idee, te meer omdat ze bewondering koesterden voor Von la Roche:

deze waardige vrouw heeft den moed om te denken, dat het even geoorlooft zij zijne inkomsten door wel geschreven boeken als door wel bearbeide Landerijen te verbeteren

zo schreven ze in hun inleiding.

Von la Roche had haar naam gevestigd met de romans *Die Geschichte des Fräuleins von Sternheim* (1771) en *Rosaliers Briefe* (1779-1781). Eerstgenoemde roman werd vrijwel onmiddellijk in het Nederlands en Frans vertaald.⁶ Toen haar echtgenoot zich in 1780 genoodzaakt zag om uit zijn ambt te treden, ging Von la Roche zich steeds meer toeleggen op literaire activiteiten om het gezinsinkomen op peil te houden. Ze besloot een eigen tijdschrift op de markt te brengen. De titel moest *Pomona* zijn, omdat dit de godin van de herfst was:

Mein Büchelgen soll Pomona heißen, diese ist die Göttin des Herbsts. Ich bin in dem Herbst meines Lebens, und der Entwurf dazu entstund in dem Herbst.⁷

Von la Roche was op dat moment 52 jaar.

Het maandblad, dat ze grotendeels zelf vol schreef, telde zo'n honderd bladzijden per aflevering en bevatte zedelijke vertellingen, 'Briefe an Lina', beschouwingen bij *Die Jahreszeiten* (een Duitse vertaling van het in heel Europa bekende gedicht *The Seasons* (1730) van de Schotse dichter James Thomson), artikelen over het literair-culturele leven in Frankrijk, Engeland, Duitsland en Italië en een correspondentierubriek. Vooral de correspondentierubriek droeg bij aan de populariteit van het maandblad en het is dan ook niet verwonderlijk dat Wolff en Deken dit aspect wilden navolgen in de Nederlandse versie van *Pomona*. Ze riepen de lezeressen op om brieven in te sturen: 'wij zullen verblijd zijn wanneer wij van die brieven hetzelfde gebruik kunnen maken, welke *Mevrouw La Roche* maakt van die, welke haar door haare jongen *Duitsche Lezeressen*, worden toegezonden'. Ook de 'Briefe an Lina', waarin een 15-jarig meisje allerlei opvoedkundige adviezen ontving, wilden Wolff en

Deken overnemen. Maar een volledige kopie moest hun tijdschrift niet worden. Op verzoek van de uitgever zouden ze zo nu en dan ook eigen bijdragen leveren of iets overnemen uit 'fraaie buitenlandsche werken'. Omwille van de herkenbaarheid zouden ze de stukjes van Von la Roche ondertekenen met een 'R'.

De Duitse *Pomona* werd een doorslaand succes. In heel Europa werden exemplaren besteld en onder de intekenaars bevonden zich vele hooggeplaatste, adellijke personen, zoals Catharina de Grote uit Rusland die de uitgave ondersteunde door eenmalig 500 exemplaren af te nemen. Er waren ook dertien Nederlandse intekenaars, allen afkomstig uit Den Haag, onder wie stadhouder Willem V en zijn (Duitse) echtgenote Wilhelmina van Pruisen, en nog vier vrouwelijke en zeven mannelijke Nederlandse intekenaars. Ook een zekere 'Herr von Clef' bestelde een exemplaar. Het kan bijna niet missen of dat is Isaac van Cleef, de beoogde uitgever van de Nederlandse versie.⁸ Ondanks het succes hield de Duitse *Pomona* na twee jaargangen op te bestaan, omdat het Von la Roche ging opbreken om steeds weer nieuwe ideeën te moeten ontwikkelen voor haar tijdschrift. Het viel haar steeds moeilijker om het blad geheel alleen te vullen. Bovendien ging ze zich toeleggen op het maken van reizen door Europa en op het schrijven van reisverslagen van haar tochten.⁹ In 1787 reisde ze door Nederland, waarvan ze verslag deed in haar *Tagebuch einer Reise durch Holland und England* (1788). Ze beschrijft daarin een bezoek aan de 'Frau Statthalterinn' (Wilhelmina van Pruisen) en haar hofdame 'Fräulein von Laren'. Of ze ook haar Nederlandse vertaalsters heeft ontmoet, is onbekend.¹⁰

Het project van Wolff en Deken bleef, zoals gezegd, uiteindelijk steken in de oprichtingsfase. De handgeschreven eerste aflevering breekt abrupt af, midden in een zin.¹¹ Schriftelijke verklaringen voor het mislukken van de onderneming ontbreken,¹² maar er valt wel over te speculeren. De belangrijkste reden lijkt de beperkte afzetmarkt te zijn geweest. Er zal niet een 'genoegzaam debiet' zijn geweest dat de uitgave mogelijk maakte. Het vrouwelijke lezerspotentieel was in Nederland eenvoudigweg niet groot genoeg om een tijdschrift voor deze doelgroep

in stand te houden. Ook tijdschriften voor andere minderheidsgroepen kwamen maar moeizaam van de grond of strandden na enkele nummers.¹³ Een tweede verklaring kan zijn dat Wolff en Deken gelijktijdig in beslag werden genomen door andere projecten: toen de politieke ontwikkelingen in 1786 in een stroomversnelling raakten, engageerden ze zich volop in de actuele debatten.¹⁴ Hun geplande tijdschrift voor 'vaderlandsche jonge juffers' vormde niet het meest voor de hand liggende platform om hun politieke visies naar buiten te brengen. In het Duitse equivalent liet Sophie von la Roche zich in elk geval nauwelijks over politieke kwesties uit. En de spaarzame keren dat ze het wel deed, formuleerde ze uiterst terughoudend en omzichtig. Die houding paste in een algemenere trend: Duitse journalistes presenteerden zich in die jaren nadrukkelijk als 'Lehrerinnen ihres eigenen Geschlechts' en daarbij paste geen politieke stellingname.¹⁵

Het Nederlandse vrouwenpubliek moest voorlopig zijn heil blijven zoeken bij buitenlandse vrouwenbladen, want het zou nog zeker twintig jaar duren voordat er een Nederlandstalig vrouwentijdschrift verscheen dat enige tijd stand wist te houden, namelijk *Elegantia* (1807-1814).¹⁶ Wolff en Deken maalden er echter niet om. Ze hielden in hun inleiding zelfs al rekening met een teleurstellende afloop. Wat, zo vroegen de schrijfsters zich af, als de tijd nog niet rijp was voor een Nederlands vrouwentijdschrift? Wat dan? Helemaal niets. Ze zouden het manuscript weer terugleggen in hun 'Portofolio' bij de vele andere geschriften die nog niet rijp waren om 'in het licht te geven'. Maar dat het ooit eens tot publicatie zou komen was door Wolff al wel voorzien: 'als ik tot mijne Vadersen zal versamelt worden, - wel die dan leeft, die dan zorgt'.

De tekst van hun inleiding is hier integraal opgenomen en van verklarende noten voorzien. Het teken & is ten behoeve van de leesbaarheid vervangen door het woord 'en' en 'y' door 'ij'.¹⁷

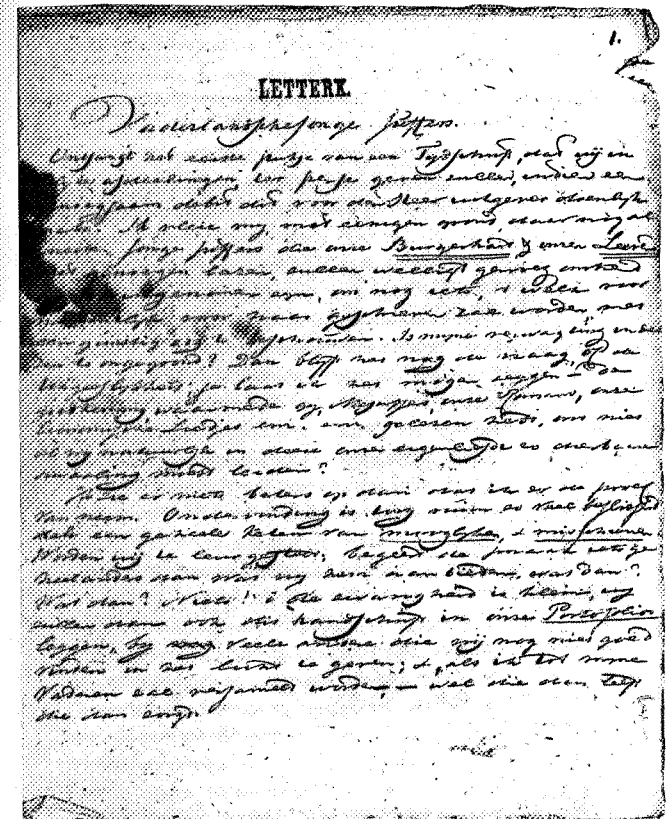
Vaderlandsche Jonge Juffers.

Ontfangt het eerste stukje van een Tijdschrift, dat wij in gelijke afdeelingen, ter perse geven zullen, indien een genoegzaam debit dit voor den Heer uitgever doenlijk make. Ik vleie mij, met eenigen grond, daar nogal mede. Jonge Juffers die onze Burgerhart en onzen Leevend¹⁸ met genoeg lezen, zullen welligt genoeg omtrend ons vooringenomen zijn, om nog iets, 't welk voor namentlijk voor haar geschreven zal worden, met een gunstig oog te beschouwen. Is mijne verwagting in deezen te ongegrond? Dan blijft het nog de vraag, of de toegeeflijkheid, ja laat ik het mogen zeggen - de goedkeuring, waarmede gij, Mejuffers, onze Romans, onze Economische Liedjes¹⁹ enz. enz. gelezen hebt, ons niet al vrij natuurlijk in deezen onzer eigenliefde zo dierbaaren dwaaling moest leiden?

Ik zie er niets beters op dan dat ik er de proef van neem. Ondervinding is toch ruim zo veel beslissend als een geheele keten van mogelijkheden, en misschien. Worden wij te leur gestelt, begeert de smaak iets geheel anders dan wat wij hem aanbieden, wat dan? Wat dan? Niets! de zwaarigheid is klein, wij zullen dan ook dit handschrift in onze Portofolioo leggen, bij veele andere die wij nog niet goed vinden in het licht te geven; en, als ik tot mijne Vaderen zal versamelt worden, - wel die dan leeft, die dan zorgt.

Geloof nu maar niet, dat uwe koelheid voor dit werk de minste huivering in onze vriendschap voor u zal teweeg brengen. Het lijkt er niet na; wij zullen U geluk wenschen met geschriften die u meer behagen, indien zij uwe zedelijke en verstandelijke volkomenheid zo zeer beoogen als wij; en ons den regel uit Pantalons Liedje herinneren:

Elck zijn beurt is niet te veel.²⁰

Wat dunckt u, Mejuffers, zoude het niet recht hupsig²¹ en met één raamlijk wel overlegt zijn, indien ik u het een en ander op dit Werk betrekkelijk mededeelde?

In het jaar zeventienhondert drie en tachtig kwam te Spaers in Duitschland een maandelijks werkje uit, getiteld *Pomona für Teutschlands Töchter*. De schrijfster daar van was Mevrouw *Sophie la Roche*. Deeze vrouw, met achting bekend door haare twee fraaie Romans, *de Freule van Sternheim* en *Rosalies Briefe*. Het eerste Werk droeg zij op aan eene vorstin, die in ons Vaderland met de hoogsten achting geliefd word, door elk de eere waardig dat zij haar kenne – haare doorluchtige Hoogheid Mevrouw *Fredrica, Sophia, Wilhelmina*. Voornamen personen, vooral van onze sex in 's Hage, en in andre steden die het Hoogduitsch niet verstaan, lieten mij toen reeds verzoeken om *Pomona* te vertalen, en de Heer Uitgever liet het geheel aan mij over hoe veel gebruik ik zoude willen maken van dit werk; hij verzogt alleen dat mijne Vriendin en ik er nu en dan iets van ons eigen werk geliefde bij te voegen; mij verzekerende dat dit niet dan voordeelig voor het debit zijn zoude.

Hoe zeer nu dit verzoek mijne iedeleidheid vleidde, en hoeveel behagen ik ook in de *Pomona* vond, kon daar niet aan gedagt worden. Nu word het ons zeer wel uitvoerlijker maar zal het Werk algemeen genoeg voldoen?

Mevrouw *de Roche* heeft het genoeg dat zij en haaren roem vermeerderd, en haare zeer bekrompen omstandigheden voor een aanzienlijk genoeg inkomen verwisselt heeft. Geheel Duitschland leest *Pomona* want, dit in 't voorbij gaan, deeze waardige vrouw heeft den moed om te denken, dat het even geoorlooft zij zijne inkomsten door wel geschreven boeken als door wel bearbeide Landerijen te verbeteren; Mijne jonge Landgenoten zullen denklijk nieuwsgierig zijn naar nog eenig bericht noopens eene vrouw die haare talenten ten voordeele van Duitschland dochters op zulk eene aangename wijze besteed. Ziet hier wat ik zeggen kan. Mevrouw *La Roche* is de Echtgenoot van een braaf verstandig Militair, de Dochter van een geleert

man;²² de moeder van vijf kinderen, die allen haaren reeds klimmenden ouderdom met blijdschap en roem bekroonen.

Zekere Dame, die ons, ook haar Vaderland, verwisselt heeft tegen het schoone Zwitserland, en thans te Lausanne woont,²³ schreef mij eens: 'Gij hebt zeker de Romans van Mevrouw *la Roche* gelezen? Dit is eene zeer waardige dame; maar vindt gij ook niet, dat in die Romans te veel weemoedigs is? Dit weemoedige heerscht in alle haare gesprekken, in alle haare manieren; en doet altoos haaren oogen met traanen glansen: Welhaast ga ik haar, zo wel als *Wieland* en *Göthe* een bezoek geven, en zal u dan meer schrijven enz.'²⁴

Dat zwaargeestige waar van mijne vriendin in haaren brief spreekt, leeft in beide die werken; maar in *Pomona* is er geen schaduw van te vinden, zo niet in de eene of andere zedelijke vertelling, die men van tijd tot tijd in *Pomona* ontmoet, en die, immers naar mijn inzien, den titel van zedelijk ten vollen toekomen. Mevrouw *La Roche* heeft zich verledigt om een groot getal onderwijzende Brieven te schrijven aan eene jonge Juffer, die zij *Lina* genoemd heeft, en die ik wensch dat onze lieve Meisjes met smaak en nut zullen lezen.

Deeze vrouw heeft veel te veel gezond verstand, en is te wel overtuigd van onze waare bestemming, om jonge gezonde meisjes tot naargeestige sentimenteelen, of ongevallige geleerden te verwanselen: maar zij gelooft echter, dat wij, zonder ons af te beulen in afgetrokken wetenschappen, en ergo dit, ergo dat, te kunnen betoogen, veele nuttige en aangename kundigheden kunnen, ja behooren te verkrijgen, op dat wij den staat waar toe wij geroepen worden, eere aandoen en onze pligten met een opgehelderd doorzicht volbrengen zouden.

Zie daar, dit met opzicht tot het hoogduitsche werk. Ik zal er alles uitligten wat mij toeschijnt voor u aangenaamst, leerrijkst, en nuttigst te zijn. En de stukjes die van Mevrouw *La Roche* komen met een R. tekenen. de niet gemerkte zullen of oorspronkelijke stukjes van mijne vriendin of van mij zijn, of worden overgenomen uit fraaie buitenlandsche werken. Ik nodig bij deezee, u Mejuffrouwen, om

ons met zo daanige brieven te vereeren die gij ons zult gelieven te schrijven, en wij zullen verblijd zijn wanneer wij van die brieven hetzelfde gebruik kunnen maken, welke *Mevrouw La Roche* maakt van die, welke haar door haare jongen Duitsche Lezeressen, worden toegezonden: wij zullen met eene recht vaderlandsche gulhartigheid antwoorden op alle vragen, die ons met oordeel en bescheidenheid gedaan worden, en nooit weigeren indien men zulks waarlijk en tot goede einden begeert, onze gedagten te zeggen, over het geene ons word voorgedraagen.*

Het zal niet noodig zijn, zo als *Mevrouw la Roche* gedaan heeft, onze Lezeressen te onderrechten wie wij zijn, en waar wij wonen. Men meent ons zo wel te kennen, dat, zegt men in het gemene leven, - 'ach een kind zo groot zal u te recht helpen' wij mogen zeggen: 'geen nijdiggaartje, geen pedantje, of geen fraai vernuftje zo groot, of zal u kunnen zeggen wie wij zijn'. Ons sterk bevolkt Vaderland is zo klein van omtrek, dat men, wanneer men een boek maakt, daar niet wel onbekent in blijven kan, voor al als men zijnen naam zet onder de voorredens en inleidingen.

E. Bekker Wed. w A. Wolff.
Lommerlust inde Beverwijk, MDCCLXXXVI.

* dit invoegen: Wij zullen, ten dien oogmerke ons adres bij den Heere I. van Cleef, Boekverkoper in 's Hage, houden.